

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST ЎТМИШГА НАЗАР

МАДАНИЙ ҲАЁТДАГИ ЗИДДИЯТЛАР ЁҲУД СОВЕТ ҲУКУМАТИНИНГ МАЪНАВИЯТГА ТАҲДИДИ

Пардаев Тошкенбой Ражабович,
Термиз давлат университети
Жаҳон тарихи кафедраси катта ўқитувчиси
тарих фанлари номзоди

For citation: Toshkenboy R. Pardayev. Conflicts in cultural life or the threat of the Soviet government's spirituality. 2019, vol. 1, issue 12, pp. 34-39.

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2019-12-05>

Келиб тушган сана 5 август, 2019
Эълон қилинган сана 5 октябрь, 2019

АННОТАЦИЯ

Мақолада совет ҳукуматининг маданий соҳада юритган сиёсати, ушбу сиёсатдан кўзланган мақсад ҳамда “совет кишиси”ни тарбиялаш борасидаги фаолияти бу борада амалга оширилган ишлар, шунингдек, миллий маданиятларнинг топталиши ва маҳаллий ижод аҳлининг ассосиз қатағон қилиниши каби жиҳатлар таҳлил этилган.

Калит сўзлар: маънавият, мафкура, цензура, қатағон, маданият, дин, тарих, муқаддас қадамжолар, матбуот, адабиёт, миллийлик.

ПРОТИВОРЕЧИЯ В КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ ИЛИ ЖЕ УГРОЗА СОВЕТСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА НА КУЛЬТУРУ

Пардаев Ташкенбой Раджабович,
Термезский государственный университет
старший преподаватель кафедры Мировой истории,
кандидат исторических наук

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются политика советского правительства проведённая в области культуры, цели, преследуемые от этой политики, также деятельность в воспитании «советского человека», осуществлённые в этой отрасли работы, попираание национальных культур и необоснованное репрессирование местного творческого населения.

Ключевые слова: духовность, идеология, цензура, репрессия, культура, религия, история, святые места поклонения, печать, литература.

CONFLICTS IN CULTURAL LIFE OR THE THREAT OF THE SOVIET GOVERNMENT'S SPIRITUALITY

Toshkenboy R. Pardayev,

Senior Lecturer, Department of World History

Termez State University, PhD in History

ANNOTATION

In the article: The Soviet government's cultural policy, the purpose of its policy, and its activities to educate the "Soviet man" as well as the overthrow of national culture and unjustified repression of local creative people such aspects are analyzed.

Key words. Spirituality, ideology, censorship, religion sacred temples, press, literature, nationality.

Совет ҳукумати ўзининг ҳукмронлиги даврида жамиятнинг барча соҳаларини сиёсийлаштиришга ҳаракат қилди. Партиянинг якка ҳукмронлиги шароитида ўзгача фикрловчилар ёхуд мавжуд тузумга қарши фикр билдирувчилар аёвсиз тарзда қатағонга дучор қилинди. Шу йўл билан коммунистик партия бутун ижтимоий иқтисодий жараёнларни шу жумладан маданий маърифий соҳани ҳам ўз назоратига олди. Натижада бутун маданий-маърифий муассасалар коммунистик партиянинг ижтимоий буюртмасини бажарувчи кучга айлана борди. Мазкур даврнинг энг хусусияти жиҳатларидан яна бири маданият ва санъат орқали “янги инсонни тарбиялаш” вазифасини бажариш эди. Хўш партиянинг нуқтаи-назаридан “янги инсон” ким эди? У “янги инсон” ўзига раҳбарлик қилаётган партиянинг мақсад ва вазифаларини беками-кўст бажаришга доимо шай бўлган аста-секинлик билан ўзлигини йўқотиб борадиган оломоннинг вакили эди[1, Б.26]. Албатта, бундай шароитда маҳаллий халқларнинг маданий ва маънавий ме-

росга бўлган ҳуқуқи, уларнинг миллий ва умуминсоний қадриятлардан мустақил фойдаланиш имкониятлари ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас эди. Бироқ шунга қарамасдан маданият муассасаларининг фидоий ходимлари, зиёлийлар халқнинг маънавий савиясини ошириш, маданий турмуш тарзини юксалтириш борасида тинимсиз фаолият олиб борди. Халқимизнинг маърифат ва маданиятга бўлган чексиз интилиши, менталлитетидаги юксак ахлоқий фазилатлар туфайли ҳам ҳар қандай чекловга қарамасдан юртимизда маданий ҳаёт тўхтаб қолмади, аксинча юксалиб борди. Бу жараёни кўйидаги мисоллардан ҳам билиб олиш мумкин. Қашқадарё вилоятида 1960 йилда 230 та, 1970 йилда 249 та, 1980 йилда 291 та 1985 йилда 315 та клуб ва маданий оқартув муассасалари фаолият юритди. Сурхондарё вилоятида эса клублар сони 1960 йилда 134 та, 1970 йилда 191 та, 1980 йилда 241 та, 1985 йилда эса 245 тага етди[2, Б.320]. Ёки 1965 йилда Қашқадарё вилоятида оммавий кутубхоналар сони 324 тага клублар сони 251 тага кино мосламалар сони эса 236 тага етган бўлса[3, Б.21], 1967 йилда вилоятда қўшимча тарзда 32 та клуб, 26 та оммавий кутубхона очилди. Шунингдек бевосита колхозлар маблағи ҳисобидан эса 5 та клуб ва 4 та маданият уйлари қурилиб улар замонавий ускуналар билан жиҳозланди[4,Б.109]. 1979 йилда Қашқадарё вилоятида 300 та клуб ва маданият уйлари, 600 та кутубхона, 250 та кино мослама, 120 та бадиий ҳаваскорлик тўғарақлари халққа хизмат қилди[5,Б.36]. 1983 йилда Сурхондарё вилояти аҳолисига 254 та клуб, 473 та кутубхона, 1 та музей, 1 та театр, 381 та кино мослама хизмат қилди[6,Б.318-325]. Шу йили Қашқадарё вилояти аҳолисига эса, 296 та клуб, 562 та оммавий кутубхона, 1 та театр, 1 та музей ва 440 та киномослама хизмат қилди[7,Б.318-325]. Бундан кўриниб турибдики ўрганилаётган даврда халққа кўрсатилаётган маданий хизматларнинг ва маданият муассасаларининг миқдори йил сайин ўсиб борган. Аммо ушбу муассасаларнинг фаолият мустабид тузумнинг давлат идоралари ҳамда назорат органлари томонидан мунтазам тарзда назорат қилиб борилган. Қаттиқ цензура тартиблари, асосида белгилаб берилган фаолиятгагина рухсат берилган. Агарда ушбу йўналишдан ким четга чиқса ёки марказ кўрсатмасига хилоф иш тутса тегишли тарзда партиязвий жазога тортилган. Мисол учун Сурхон воҳасининг маърифатпарвар инсонларидан бири Эшбой Пардаев ҳам ана шундай балолардан бенасиб қолмаган. Эшбой Пардаев “Эски” ва “Янги” мактабда пухта билим олган шахс эди. У киши 1932-1937 йиллар оралиғида Самарқанд давлат университетининг ўзбек филологияси факультетини тугатди. Шундан сўнг бир неча йиллар Термиз, Шеробод ва Жар-

қўрғон туманларида ўқитувчи бўлиб ишлади. Эшбой Пардевнинг яна бир устунлик томони форс-тожик мумтоз адабиётининг чуқур билимдони эди. Қолаверса назм ва насрда ҳам бемалол ижод қила оларди. Чунончи унинг “Арча”, “Қиш”, “Гўзал қиз”, “Сайлов”, “Пилла”, “Баҳор”, “Тўйлар муборак” каби шеърлари “Рўза” деб номланган бир пардалик пьесаси шулар жумласидан ҳисобланади. Эшбой Пардаев туркий ва форс-тожик адабиёти асосчиларининг ижоди ва ҳаётини ўрганиш борасида ҳам самарали ишлар олиб борди. Жумладан: шоир Чустий билан бирга Адиб Собир Термизийнинг танланган асарларини таржима қилди. Бундан ташқари “Алишер Навоий – как лингвист (“Красная Бухара”, 1939 йил 24 август), Навоий одоб ва ахлоқ ҳақида” (Ленин байроғи, 1967 йил 24 март), “Муаммонавис” (Ленин байроғи 1967 йил 5 июль) каби илмий мақолалар ҳам Э.Пардаев қаламига мансуб. Э.Пардаев Ленинград тил ва тараққиёт институти аспирантурасига кириб, XVI аср ўзбек тили грамматикаси”ни ўрганиш юзасидан тадқиқотлар олиб борди. 1945 йилда мактабда ишлаб юрган кезларида таълим бераётган болаларга “Қуръони Карим”ни кўрсатганлиги учун динни тарғиб қилинишида айбланиб НКВД томонидан беш йилга қамаб юборилди. Қамоқ ва қувғунлар боис Э.Пардаевнинг илмий ишлари адоғига етмай қолди. Қамоқдан қайтиб келгач ҳам Э.Пардаев ижодини тўхтатиб қўйган эмас. Э.Пардаев шарқона тақвимни ҳам яхшигина билган кишилардан эди. Шу боисдан ҳам “Деҳқон ва чорвадор баҳори” (Ленин байроғи 1972 йил 1 март), “Наврўз хотиралари “ (Ленин байроғи 1972 йил 22 март), “Ҳамал ва Савр” (Ленин байроғи 1972 йил 4 июн) “Саратон” (Ленин байроғи 1972 йил 1 июль)каби мақолалари ўқувчилар томонидан алоҳида қизиқиш билан қабул қилинди[8,Б.30-32]. Мустабид тузумнинг аянчли қатағонлар сиёсатини ўз бошидан ўтказган инсонлардан яна бири Мулло Мирзо Умар (1910-1987) саналади. Мулло Мирзо Умар Бойсуннинг сўлим Дарбанд қишлоғининг Сесанга маҳалласида туғилган ва диний саводи анча мукаммал шахс эди. Мустабид тузумнинг бешавфқат сиёсати Мулла Мирзо Умар ҳаётини ҳам зимистонга айлантирди. Уни илк бор 18 ёшида бойнинг ўғли ва муллачиликда айблаб қамайдилар. Шундан сўнг азоб-уқубатларга айрилиқ ва ситамларга тўла ҳаёт бошланади. Мулла Мирзо Умар умрининг 17 йилини қамоқ ва сургунларда ўтказди. 1945 йилдагина уни шартли тарзда озодликка чиқаришди. Аммо шундан кейин ҳам таъзийку-қувғунлар гирдобидида яшайди. Шу боисдан ҳам Дарбанддан Сайробга, Сайробдан Деҳқонободдан Деновга, Қумқўрғону Шеробод чўлларида кўчиб юришга мажбур бўлади. Мулло Мирзо Умар қамоқ ва сургундан озод

бўлгач она юртига қайтиб руҳий ва жисмоний азоб-уқубатлар чангалидан қутилмаган бўлсада, яна исломий маърифатга интилади. Яширин тарзда ибодат қилди. Тариқат сирларини Нақшбандия тариқатининг етук билимдони Миёнжон домладан ўрганди. Қолаверса ўзбек ва тожик тилларида арабий имлода шеърлар битди. Аруз вазни қонунқоидаларига қатъий риоя этиб ёзилган ушбу ғазаллар ва мухаммаслар асосан диний-ирфоний, фалсафий-ахлоқий аҳамиятга эга. Аммо Мулла Мирзо Умар таъқиб ва қувғунлар сабаб ўз қўл ёзмаларини доимий тарзда бекитиб сақлашга ҳаракат қилади. фақатгина истиқлол туфайлигина Мулла Мирзо Умарнинг маънавий мероси ўқувчилар қўлига етиб келди. Шоирнинг авлодлари 2001 йилда “Фарғон” нашриёти орқали унинг “Муножот” деб номланган ғазаллар ва мухаммаслар тўпламини нашр этиб ўқувчиларга тақдим этди [9, Б.59]. Илм аҳлини қатон қилинишига Яна бир мисол Қашқадарё воҳасининг Ғузор туманидаги Афғонбоб қишлоғида истиқомат қилувчи Қори Аҳмад Акрамхон ўғлининг уйдан 1951 йилда Аҳмад Яссавийнинг “Ҳикматлар” девони чиққанлиги сабаб уч йилга Сибирга сургун қилинади [10, Б.96]. Бундай мисолларни яна кўплаб келтириш мумкин. Шунини қайд этиш лозимки, Мустабид тузумнинг қатағон сиёсати одамларни ҳар томонлама қадамини ўйлаб босишга, айтадиган сўзини эҳтиёт бўлиб айтишга мажбур қилиб қўйган эди. Шу боис ҳам маданият муассасаларида фаолият юритаётган инсонлар имкон қадар эҳтиёт бўлишга ҳаракат қиларди бу эса одамларнинг эркин фикрлашини, тарихий меросга бўлган қизиқишини, ижод аҳлининг эркинлигини чеклайдиган улкан тўсиқ ва тазийқ эди. Бироқ шунга қарамасдан ижод аҳли ҳеч қачон тўхтаб қолган эмас, аксинча гоҳ очиқ гоҳ яширин тарзда мавжуд тартибларга қарши ўзининг муносабатини билдириб келди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ражапов В.Т. XX асрнинг 80-йилларида Ўзбекистонда маданият соҳасидаги ўзгаришлар ва муаммолар. Тарих фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. – Наманган. 2006. 26-бет. (Rajapov V.T. Changes and problems in the field of culture in Uzbekistan in the 1980s. Written for the degree of Candidate of Historical Sciences. – Namangan. 2006. – P. 26.)
2. Народное хозяйство Узбекской ССР 1985. – Ташкент: Узбекистан, 1986. – С. 320. (2. The national economy of the Uzbek SSR 1985. – Tashkent: Uzbekistan, 01986. – P. 3)
3. Қашқадарё вилояти давлат архиви 1-фонд, 2-рўйхат, 445-иш, 21-варақ (Kashkadarya State Archive No 1, No 2 List, Issue 445, Page 21)

4. *Культура быта села на подъеме.* –Ташкент: Узбекистан, 1982. С.109. (The culture of life has sat on the rise. –Tashkent: Uzbekistan, 1982. – P.109.)
5. Қашқадарё вилояти давлат архиви 1-фонд, 2-рўйхат, 8-иш, 36-варақ (State Archives of Kashkadarya Region Fund 1, list 2, 8 works, page 36)
6. *Народное хозяйство Узбекской ССР 1985.* –Ташкент: Узбекистан, 1986. –С. 318-325 (The national economy of the Uzbek SSR 1985. – Tashkent: Uzbekistan, 1986. –P.318-325)
7. *Народное хозяйство Узбекской ССР 1985.* –Ташкент: Узбекистан, 1986. –С. 318-325 (The national economy of the Uzbek SSR 1985. – Tashkent: Uzbekistan, 1986. –P.318-325)
8. *Мен Сурхон тонгиданман (мажмуа) Термиз. Жайхун, 2000.* –Б.30-32. (I am from the dawn of Surkhan (complex) Termez. Jayhun, 2000. –P. 30-32.
9. *Мулло Умар “Муножот”.* – Фарғона, 2001. –Б.59. (Mullah Umar "Munojot". Fergana edition, 2001. –P. 59)
10. *Авлиякулова Д. Совет ҳокимиятининг Ўзбекистоннинг жанубий вилоятларидаги қатағон сиёсати ва унинг оқибатлари.* –Ташкент: Тафаккур, 2016. –Б.96. (Avlyakulova D. Soviet government's repression policy in the southern regions of Uzbekistan and its consequences. –T.: Tafakkur, 2016. –P.96.)